

TÜRKİYE'NİN ÖNCÜLÜK ETTİĞİ ULUSLARARASI BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ GİRİŞİMLERİ

Fatih ÜNLÜ (*)
Ebubekir MEMİŞ (**)
Orhan ÖZTAŞKIN (*)

Özet: Türkiye, küreselleşme sürecine aktif olarak katılırken, çok yönlü dış ekonomik ilişkiler hedefi doğrultusunda birçok bölgesel işbirliği girişimine kurucu ve öncü üye olarak iştirak etmektedir. Avrupa Birliğine tam üyelik çalışmalarına paralel olarak yürütülen bu girişimlerin başında İslam Konferansı Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT/ECO), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) ve D-8 hareketi gelmektedir. Türkiye'nin 140'ın üzerinde ülke ile de ikili ticaret ilişkisi mevcuttur.

Bu girişimler Ülkemize ekonomik, sosyal ve kültürel birçok fayda sağlamakta ve yeni pazarlara açılmamızı kolaylaştırmaktadır. Türkiye'nin ürün profili, coğrafi konumu ve ortak tarihi ve kültürel değerleri itibarıyla son derece avantajlı olduğu komşu ülkeler, Ortadoğu bölgesi, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Balkanları da kapsayan bu girişimlere özel önem verilmesi ve işbirliğinin daha da etkinleştirilmesiyle Türkiye'nin önemli bir bölgesel ticaret, yatırım ve re-eksport merkezi olabileceği düşünülmektedir. Yazıda, bu işbirliği girişimlerindeki mevcut durum ortaya konularak işbirliğinin daha da etkinleştirilmesi için bazı öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Küreselleşme sürecinin yoğunlaşması, dış ekonomik ilişkilerin milli kalkınmaya ve

toplumların refahına olan katkısını önemli ölçüde artırmıştır. Küreselleşmeye doğru bir adım olarak son dönemde "bölgeselleşme" de uluslararası ekonomik ilişkileri etkileyen önemli bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. İlk bakışta küreselleşme ile çelişir görünen "bölgeselleşme", kimi zaman küreselleşmeyi tamamlamakta ve devletlerin küreselleşme sürecine daha güçlü ve etkin katılımının bir aracı olabilmektedir. Bölgesel ekonomik ve ticari işbirliğine kayıtsız kalan ülkeler, güçlü bir ekonomiye sahip de olsalar küreselleşme süreci karşısında önemli zorluklar yaşayabilmektedirler.

Türkiye, böylesi bir uluslararası ortamda, bir yandan AB'ne tam üyelik için adaylık sürecini yaşarken, küreselleşme ve dünya ticaretinin serbestleştirilmesi sürecine aktif olarak katılmakta, diğer yandan da birçok bölgesel işbirliği girişimine kurucu ve öncü üye olarak iştirak etmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin 140 ülke ile de anlaşmalara dayalı ikili ticaret ilişkisi mevcuttur. Avrupa Birliğine üyelik sürecine paralel olarak yürütülen bu çalışmalar, Ülkemizin küresel ve bölgesel ekonomik, siyasi ve kültürel etkinliğini artırmaktadır.

Bu bağlantılarımızdan pek çok pazar, ticari kazanç, Türk teknoloji ve ürünlerini kullanan üretim bağlantıları elde edilmektedir. Uygulamaya daha fazla ağırlık verilerek bu tür kazançlar artırılabilmesi gibi, bu girişimlerin bölge ve dünya barışına

(*) DPT, Sözleşmeli Personel
(**) Planlama Uzmanı

hizmet etme potansiyeli yüksek bulunmaktadır. Ülkemizin öncülük ettiği bölgesel işbirliği girişimleri olan İslam Konferansı Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT/ECO) ve D-8 hareketi gibi çok yönlü bölgesel ilişkilerin faydalarını ve geliştirilmesine yönelik bazı önerileri ortaya koymak bu yazının amacıdır.

İSLAM KONFERANSI TEŞKİLATI EKONOMİK VE TİCARİ İŞBİRLİĞİ DAİMİ KOMİTESİ (İSEDAK)

İslam Konferansı Teşkilatı (İKT), nüfusunun tamamı veya bir kısmı Müslüman olan 57 ülkenin üye olduğu ve bu ülkeler arasında siyasi, iktisadi, kültürel, bilimsel ve sosyal dayanışmayı ve işbirliğini amaçlayan uluslararası bir kuruluştur. Teşkilatın kurulmasında, Filistin sorunu dolayısıyla İsrail'e karşı duyulan tepki önemli bir rol oynamıştır. Mescid-i Aksa'nın kundaklanması üzerine 1969 Eylül ayında toplanan I. İslam Zirvesiyle, Teşkilatın temelleri atılmaya başlanmış ve zaman içinde Teşkilat faaliyetlerini çeşitli alanlara yayarak örgütlenmesini tamamlamıştır. Teşkilatın en önemli karar organları sırasıyla; İslam Zirve Konferansı, Dışişleri Bakanları Konferansı ve Daimi Komitelerdir. Cidde'deki Genel Sekreterliğin yanı sıra, çeşitli ihtisas kuruluşları da oluşturulmuştur. Bunlardan en önemlisi, 1974 yılında kurulan Cidde'de yerleşik İslam Kalkınma Bankası (İKB)'dir.

İKT'nin Türkiye'de yerleşik kuruluşlarından en önemlileri ise, Ankara'daki İslam Ülkeleri İstatistik Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRTCIC) ile İstanbul'daki İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)'dir. İslam Ülkeleri Müşavirler Federasyonu (FCIC) ile İslam Kalkınma Bankasına Üye

Ülkelerin Kalkınma Finansmanı Kurumları Birliği (ADFIMI)'nin merkezleri İstanbul'da, Oşinografi Merkezi (INOC) ise İzmir'de bulunmaktadır.

Faaliyetlerine siyasi bir zemin oluşturma şeklinde başlayan İKT bünyesinde, ekonomik işbirliği konuları zamanla giderek ağırlık kazanmış ve 1981 yılında Mekke'de yapılan III. İslam Zirvesinde, Ekonomik İşbirliğinin Güçlendirmesine Yönelik Eylem Planı kabul edilmiş ve Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK)'nin kurulması kararlaştırılmıştır.

Türkçe kısaltmasıyla İSEDAK, İngilizce ve Fransızca kısaltmasıyla COMCEC olarak anılan Daimi Komite, 1984 Ocak ayında Kazablanka'da yapılan IV. İslam Zirvesinde Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Komitenin başkanlığına seçilmesiyle faaliyetlerine başlamıştır.

Üçüncü İslam Zirvesinde kabul edilen karar gereğince İSEDAK'ın görevi özetle, üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirmek ve üye ülkelerin işbirliği kapasitelerini artırmaktır.

En son 17. İSEDAK Toplantısı 18-21 Ekim 2001 tarihlerinde İstanbul'da yapılmıştır. Toplantıda, dünyadaki ve İslam Konferansı Teşkilatı üyesi ülkelerdeki ekonomik gelişmeler, Yeni Eylem Planı'nın uygulanma durumu, üye ülkeler arasında ticaretin artırılması için İslam Kalkınma Bankası raporu, Dünya Ticaret Örgütü faaliyetleri çerçevesinde İKT üyesi ülkeler arasında işbirliği ve Sekizinci Özel Kesim Toplantısının sonuçları görüşülmüş ve "Tarife Dışı Engellerin Üye Ülkelerin Dış Ticaretlerine Etkileri" konusunda görüş alışverişisi oturumları düzenlenmiştir.

Türkiye Cumhurbaşkanı halen süresiz olarak İSEDAK başkanlığı görevini yürüt-

mektedir. 2002 yılında onsekizincisi düzenlenecek olan yıllık İSEDAK toplantıları düzenli olarak Türkiye'de yapılmaktadır.

İSEDAK çalışmalarının ülkemizdeki koordinasyonu DPT Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir. Genel Müdürlük aynı zamanda İSEDAK'ın uluslararası koordinasyon bürosu olarak da görev yapmaktadır.

4 kıtada 57 üye ülkesi, 1 milyar üçyüz milyon civarında nüfusu, 32 milyon metrekarelik yüzölçümüyle bazı temel hammadelerin bilinen rezervinde yüzde 50'den fazla payı olan İslam Konferansı Topluluğu önemli bir işbirliği potansiyeline sahiptir.

İslam Ülkelerinin 1999 yılında 30 trilyon 574 milyar dolar olan toplam dünya hasılası içindeki payı 1 milyar 328 milyon dolarla % 4.3'tür. Yine aynı yıl dünyada kişi başına milli gelir 5.184 dolar iken, bu rakam İslam Konferansı Topluluğunda ortalama 1.091 dolar olarak gerçekleşmiştir (SESRTCIC's Statistical Data Base). İslam ülkelerinin dünya ticareti içindeki payı da yüzde 7'ler civarındadır. Bu göstergelerden İslam Ülkelerindeki büyük potansiyelin halen tam olarak harekete geçirilemediği ve İKT topluluğunun toplam hasılasının ABD Japonya ve Almanya gibi ülkelerin milli hasıllarından daha geride olduğu görülmektedir. Başlangıcından beri durumun düzeltilmesi hedefleri mevcut olmuştur.

İSEDAK'ın kuruluş yıllarında daha çok ticari işbirliğini geliştirmeye yönelik projeler ele alınmıştır. Bu projelerden Orta Vadeli Dış Ticaret Finansmanı Mekanizması (şimdiki adı, İhracat Finansmanı Mekanizması) İslam Kalkınma Bankası bünyesinde 1989 yılından beri faaliyetlerini sürdürmektedir. Türkiye, bu mekanizmadan 110 milyon ABD dolarının üzerinde fiili kullanımla en çok yararlanan ülkelerden biridir.

Bir diğer İSEDAK projesi olan İslam Yatırım ve İhracat Kredi Sigortası Şirketi yine İslam Kalkınma Bankasına bağlı bir kuruluş olarak 1995 yılında faaliyete geçmiştir. İslam Ticaret Bilgi Ağı Projesi (TINIC) de Kazablanka'da yerleşik İslam Ticareti Geliştirme Merkezi bünyesinde gerçekleştirilmiş olup internet üzerinden kullanıcılara hizmet vermektedir.

İSEDAK çerçevesinde, İKT Tercihli Sistemi Çerçeve Anlaşması (TPSOIC), İslam Ülkeleri Çok Taraflı Takas (Kliring) Birliği, İslam Ülkeleri Standardlar ve Metroloji Enstitüsü gibi projeler de nihai hale getirilmiştir. Bu projelerin uygulamaya konulması için yeterli sayıda üye ülkenin imza ve onayı beklenmektedir.

Türkiye'nin İslam ülkelerine olan ihracatın, 2000 yılında 3.915 milyon dolar iken, 2001 yılında yüzde 7,1 artarak 4.196 milyon dolara çıkmıştır. İslam Ülkelerinden ithalatımız ise, 2000 yılında 7.353 milyon dolar seviyesinden, 2001 yılında yüzde 24,6 azalarak 5.539 milyon dolara düşmüştür. Fark petrolden, kaynaklansa da, görüldüğü gibi, Türkiye'nin bu ülkelerle de dış ticaret açığı bulunmaktadır. Bunun mal ve hizmet ihracı ile kapatılması gerekmektedir.

Değerlendirme ve Öneriler

İSEDAK, her yıl düzenli olarak yapılmakta olan toplantılarıyla ve gündemindeki konu ve projelerin bir kısmını gerçekleştirmiş, önemli bir kısmını da gerçekleştirme safhasına getirmiş olmasıyla, İKT içinde saygın bir zemin olarak kendini kabul ettirmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte, İSEDAK'ın, amaçlarının belirginliği ve kararların bağlayıcılığı açısından "gevşek" bir işbirliği yapısı taşıdığı söylenebilir. Bunun temelinde İslam Ülkeleri arasında ekonomik işbirliğinin siyasal ve yapısal güçlükleri vardır.

Her şeyden önce işbirliğine yönelik güçlü bir siyasi iradenin oluşması gerekmektedir. Üye ülkelerin geniş bir coğrafi alana yayılmış olmaları, farklı kalkınma ve gelişmişlik düzeyleri, çeşitli bölge ülkelerinin çıkarlarının birbiriyle uyuşmaması, işbirliğinden farklı beklentiler ve mevcut işbirliğinin etkin bir faydaya dönüştürülmemesi gibi etkenler siyasi iradenin belirli bir yetkinliğe kavuşmasına engel olabilmektedir.

Başlangıçta proje ağırlıklı olan İSEDAK gündeminde son yıllarda, Görüş Alışverişi Oturumları, Yeni Ekonomik İşbirliği Eylem Planının Uygulanma Durumu, Özel Kesim Toplantıları, Dünya Ticaret Örgütü gibi daimi izleme ve değerlendirme niteliğindeki konular ağırlık kazanmıştır. Gündemin içeriğinin değişmesiyle İSEDAK toplantıları daha çok istişari niteliğe bürünmektedir.

Türkiye'nin başkanlığı ve denetiminde üye ülkeler nezdinde saygın bir yere sahip olan İSEDAK, Türkiye'nin gerek çok taraflı, gerekse ikili ekonomik ilişkilerinin daha da geliştirilmesi için uygun bir zemin oluşturmaktadır. İSEDAK'ta, üye ülkeler arasında özellikle ticaretle yaşanan günlük ve uygulamaya dönük sorunların ve tikanıklıkların bakanlar düzeyinde ele alınarak çözüm yolları üretilmesi ve üye ülkeler arasındaki ikili ekonomik ve ticari ilişkilerin etkinleştirilmesi mümkün ve işlevsel görünmektedir.

Somut işbirliği projelerine yeniden ağırlık verilmesi, çalışmalara önemli bir ivme kazandıracaktır. Bu maksatla İSEDAK'ın yeni Eylem Planı çerçevesinde yapılan Uzmanlar toplantılarında önerilen önemli projelerin bizzat İSEDAK tarafından ele alınarak sonuçlandırılabilmesi düşünülmektedir. İSEDAK'ın etkinliğini artırmaya yönelik bazı öneriler:

- **Başlatılan Projelerin Canlandırılması:** 1984 yılında yapılan Birinci İSEDAK toplantısı gündemine alınan projelerden üçü gerçekleşmiştir. Bunlar, İslam Kalkınma Bankası tarafından kurulan Orta Vadeli Ticaret Finansmanı mekanizması, Yatırım ve İhracat Kredi Sigortası Kurumu ile internet üzerinden kullanıcılara hizmet veren Ticaret Bilgi Ağı'dır (TINIC). Diğer projelerin teknik düzeydeki çalışmaları tamamlanmış olmasına rağmen uygulama safhasına henüz geçilememiştir.

Tümü ticaretin geliştirilmesine yönelik olan bu projelerle ilgili düşünce ve öneriler aşağıda belirtilmektedir.

(i) Tercihli Ticaret Sistemi:

Türkiye'nin desteği ile hazırlanıp üye ülkelerin imza ve onayına açılmış olan Tercihli Ticaret Sistemi Çerçeve Anlaşması, İslam ülkeleriyle ticaretimizin artırılması için önemli bir imkandır. Türkiye AB ile istişarelerde bulunarak söz konusu tercihli ticaret sisteminde yer alabilecektir. Anlaşmayı şimdiye kadar 23 ülke imzalamış ve bunlardan 9'u onaylamıştır. Anlaşma 10 üye ülkenin onaylamasından 3 ay sonra yürürlüğe girecektir.

Türkiye'nin öncelikle AB ile istişarelerde bulunarak söz konusu tercihli ticaret sistemine, alt-bölgesel gruplar ve özellikle Orta Asya Cumhuriyetleri, Türkiye'nin komşuları ve Orta Doğu bölgesinde hayatîyet kazandırma yönünde çalışmaların başlatılabileceği düşünülmektedir.

- (ii) İslam Ülkeleri Çok Taraflı Takas (Kliring) Birliği:** Teknik düzeydeki çalışmaları İslam Kalkınma Bankası tarafından tamamlanmış olan proje,

uygulamaya hazır bir model halinde beklemektedir.

Birlik kapsamında, ticarete konu olacak mallar içinde petrole yer verilmesi nedeniyle proje yararlı bulunmamıştır. Suudi Arabistan ve Körfez Ülkelerinin petrolü Takas Birliği kapsamına alma yönünde ikna edilebilmeleri için görüşmeler ve kulis gerekmektedir. Bu durumda, projeye ilgi artacak ve hayata geçirilebilecektir.

Projeye petrol üreticisi olmayan nispeten geri kalmış üye ülkeler daha fazla ilgi göstermektedir. İSEDAK'ın tüm üye ülkelerin ortak zemini olduğu düşünülürse, projenin ilgi duyan ülkeler tarafından uygulanması için uygun ortam oluşturulması yararlı olabilir.

(iii) Ticaret Bilgi Ağı (TINIC) ve OIC

IS-NET: Kazablanka Merkezi tarafından başlatıldıktan sonra İslam Kalkınma Bankasının daha geniş kapsamlı bir bilgi ağı OIC IS-NET projesi ile birleştirilen TINIC'in etkin bir şekilde uygulanması, İslam ülkeleriyle olan ticaretimizin geliştirilmesi açısından yararlı görülmektedir. İslam ülkeleri arasında iş imkanları, sektör itibarıyla firma bilgileri, ülke raporları vs. Kazablanka Merkezinin internet sitesinde (www.icdt.org) kullanıcıların istifadesine sunulmuş bulunmaktadır. Söz konusu veri tabanında Ülkemizle ilgili daha kapsamlı ve güncel bilgilerin yer alması amacıyla Dış Ticaret Müsteşarlığı, Odalar Birliği, İhracatı Geliştirme Merkezi (İGEME) ve Devlet İstatistik Enstitüsü gibi kuruluşlarımızın katılımıyla bir "görev gücü" oluşturulmalıdır.

(iv) Standartların Uyumlaştırılması:

Standartlar ve Metroloji Enstitüsü Kuruluş Anlaşmasının yeterli sayıda ülke tarafından imzalanarak Enstitünün faaliyetlerine başlaması için gerekli çaba harcanmalıdır.

- **Görüş Alış-verişi Oturumları:** İSEDAK'ı uluslararası bir tartışma zemini haline getirmeyi amaçlayan ve 1995 yılında başlatılan görüş alış-verişi oturumlarında Uruguay Görüşmelerinin sonuçları, Özelleştirme, Bölgesel İşbirliği Girişimleri, İKT-İç Ticaret ve Yatırımlar ve Ekonomik İstikrar ve Yapısal Reformlar, İnsan Kaynakları, KOBİ'lerin Güçlendirilmesi, Tarife Dışı Engeller başlıkları ile birçok güncel konu ele alınmıştır. Oturumlara, uluslararası saygın kuruluşların üst düzey temsilcilerinin ve uzmanlarının yanı sıra, ilgili alanda dünya çapında bilim adamlarının ve uzmanların faal katılımlarının sağlanması ve ele alınan konularda İslam ülkeleriyle ilgili uygulamaya yönelik çalışmalar yapılması, yaptırılması yararlı olacaktır. Genel oturumlar sonrasında ele alınan konularda ikili görüşmeler için özel bir düzenleme düşünülebilir.
- **Özel Kesim Toplantıları:** İslam Ülkeleri özel kesimleri arasında şimdiye kadar sekiz toplantı yapılmıştır. Son olarak, İslam Ülkelerinde özel kesimin teşvik edilmesi için İslam Kalkınma Bankası bünyesinde kayıtlı sermayesi 1 milyar dolar, taahhüt edilen sermayesi 500 milyon dolar olan "Özel Kesimi Destekleme Kurumu (ICD)" kurulmuştur. Özel kesim toplantıları işadamları ve yatırımcılar için uygun bir işbirliği zemini oluşturmaktadır. Bu Toplantıların daha verimli geçmesi için, iki yılda bir

- düzenlenen İslam Ticaret Fuarlarının, her yıl özel kesim toplantıları ile birlikte ve aynı mekanda düzenlenmesi, İslam ülkeleri tacir ve yatırımcılarına, ikili görüşmeler, mevcut finansman ve işbirliği imkanlarının tanıtılmasının yanısıra, dünya ekonomisindeki son gelişmeler ve eğilimler, yeni sektörler /iş kolları, uzun vadeli yatırım stratejileri, küresel ticaret imkanları, bu ortamda İslam ülkelerinin kendi aralarındaki ve üçüncü ülkelerle ticaretinin artırılması için strateji ve projeler gibi konularda seminerler verilmesi Toplantıların sonuca yönelik verimini artıracaktır.
- Eylem Planının Uygulanması: 1994 yılında kabul edilen yeni Eylem Planının uygulanması çerçevesinde yapılan üç sektörel uzmanlar grubu toplantısında önerilen projeler henüz uygulamaya konulamamıştır. Eylem Planının uygulanmasının hızlandırılması için muhtemel yöntem ve araçları görüşmek üzere 2001 yılında bir Uzmanlar Grubu Toplantısı yapılmıştır. Bu Toplantıda yapılan öneriler arasında, işbirliği konusunda siyasi iradenin güçlendirilmesi, işbirliği faaliyetlerinde özel kesime daha ağırlıklı rol verilmesi, KOBİ'ler için bir pazarlama ağı kurulması, üye ülkeler arasında gümrük işlemlerinin basitleştirilmesi, standartların uyumlaştırılması gibi ticareti kolaylaştırıcı adımların atılması, İKB bünyesindeki özel kesime yönelik imkanların daha etkin kullanılması, İslam Ülkeleri Ticaret Bilgi Ağı'nın (TINIC) etkinleştirilmesi, üye ülkeler arasında mal ve ürünlerin nakliyesinin kolaylaştırılması ve İslam Ülkeleri Tercihli Ticaret Çerçeve Anlaşmasının yeterli sayıda (10) ülke tarafından onaylanarak yürürlüğe girmesi için çalışmalar yapılması da yer almaktadır.

Devlet Planlama Teşkilatı, Eylem Planı çerçevesinde önerilen projelerin uygulanması için bir mekanizma üzerinde çalışmaktadır. Öngörülen Mekanizma ile, özel sektörün katılımına da açık projelerin, İslam Kalkınma Bankası, İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar ve Eğitim Merkezi, İslam Ticaret ve Sanayi Odası, İslam Ticareti Geliştirme Merkezi gibi İKT kuruluşlarının aktif katılımı ve katkılarıyla yürürlüğe konulması hedeflenmektedir.

- Gerçekleşen İSEDAK Projelerinin ve İslam Konferansı Teşkilatının Diğer İmkanlarının Türkiye'de Daha Etkin Tanıtılması: Bu amaçla DPT, Dışişleri Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, TOBB, İGEME, EXIMBANK ve ilgili özel kesim kuruluşlarının katkılarıyla tanıtım kampanyaları düzenlenmelidir.

Bu kapsamda, özellikle İslam Kalkınma Bankasının sunduğu bazıları çok avantajlı imkanlardan, özel kesimin ve kamu kesiminin daha etkin kullanması için gayret gösterilmelidir. Kuruluşundan itibaren İslam Kalkınma Bankası kaynaklarından Ülkemizin aldığı toplam finansman miktarı 2,5 milyar dolara ulaşmıştır. Bu performansıyla Türkiye, İKB kaynaklarından en çok yararlanan ikinci ülke konumundadır.

- İSEDAK Toplantıları Sırasında İkili Temas ve Tanıtım İmkani Düzenlenmesi: Her yıl İstanbul'da yapılan İSEDAK toplantılarına katılan İslam Ülkeleri ekonomi ve ticaret bakanları ve yetkilileriyle Türk meslektaşları arasında ikili görüşmelerin düzenlenmesi ve ülkemizin imkanlarını tanıtmak ve iş bağlantıları kurmak ama-

ciyla özel kesim yetkilileri ile de benzer görüşmeler için imkan hazırlanmasının faydalı sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Aynı şekilde katılımcı üye ülkeler için de kendi aralarında ikili görüşme imkanı oluşturulmalıdır.

- İSEDAK'ın İslam Dünyasının OECD'si Haline Dönüştürülmesi: İSEDAK'ın OECD'ye benzer fonksiyonlar üstlenen bir uluslararası sekreteryaya haline dönüştürülmesi yeniden gündeme geldiği takdirde, Karadeniz İşbirliğinde olduğu gibi, İstanbul'da, masrafları sadece ilk yıllarda Türkiye tarafından karşılanan, bir sekreteryaya kurulması düşünülmelidir.
- İslam Ülkelerinde yeni teknolojiler ile muhtelif ekonomik, sosyal ve kültürel konularda nitelikli insan yetiştirilmesi için burs vs. gibi yöntemlerle özel programlar yürürlüğe konulabilir.
- İslam Ülkelerinde kişi, sermaye ve mal dolaşımının kolaylaştırılması amacıyla bir program başlatılabilir.

EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (ECO / EİT)

Türkiye'nin, kuruluşunda öncü rol oynadığı ECO, Türkiye, İran ve Pakistan arasında bölgesel ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla 1964 yılında tesis edilen Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Teşkilatı'nın devamı olarak 1985 yılında kurulmuştur.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması ECO'ya yeni bir boyut kazandırmış ve 1992 yılında İslamabat'ta yapılan ECO Bakanlar Konseyi Olağanüstü Toplantısında Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın katılmala-

rıyla ECO'nun üye sayısı 10'a çıkmıştır. Aynı toplantıda alınan karar uyarınca Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ECO'nun ekonomik, teknik ve kültürel faaliyetlerine "Kıbrıs Türk Müslüman Toplumu" adı altında üye sıfatı olmaksızın katılmaktadır.

ECO, 350 milyonluk nüfus ve 7 milyon kilometrekarelik alanı ve tabii kaynaklarıyla önemli bir bölgesel işbirliği teşkilatı haline gelmiştir. ECO, Türkiye'nin diğer Türk Cumhuriyetleri ile beraber olduğu tek bölgesel işbirliği teşkilatıdır.

ECO'nun temel organları, Bakanlar Konseyi, Daimi Temsilciler Konseyi, Bölgesel Planlama Kurulu, Sekreteryaya ve belli işbirliği alanlarında kurulan ihtisas kuruluşlarıdır. Ayrıca, Teşkilatın Bakanlar Kurulu kararıyla Bölgesel Kurumlar ve geçici komiteler kurulabilmektedir. 1992 yılından itibaren. iki yılda bir zirve toplantıları düzenlenmesi de benimsenmiştir.

1992 yılındaki genişlemesinden sonra, ECO uluslararası alandaki yerini değişik bölgesel ve uluslararası kurumlarla işbirliğine giderek pekiştirmiştir. BM ve İslam Konferansı Teşkilatında gözlemci konumuna sahiptir. ECO'nun UN-ESCAP, UNICEF, UNDP, UNDCP, UNESCO, UNFPA, UNIDO, AB, ASEAN ve IDB gibi uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla ilişkileri gittikçe daha da güçlenerek sürmektedir.

ECO üyesi ülkeler arasında Ulaştırma ve Haberleşme; Ticaret ve Yatırım; Enerji, Maden ve Çevre; Tarım, Sanayi ve Sağlık; Ekonomik Araştırma ve İstatistik, Proje Araştırma; Eğitim, Bilim, Kültür; ve Uyuşturucuların Denetimi alanlarında işbirliği çalışmaları yürütülmektedir.

1996 yılında kabul edilen ECO Ekonomik İşbirliği Stratejisi ile ticaret, ulaş-

tırma-haberleşme ve enerji öncelikli işbirliği alanları olarak belirlenmiştir.

Ulaştırma ve Haberleşme İşbirliği Alanı çerçevesinde, üye ülkeler arasında her alanda işbirliğini artıracak sağlam bir altyapının kurulması amacıyla çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. Özellikle, denize çıkışı olmayan teşkilat üyelerinin ihtiyaçlarına cevap verecek, uluslararası limanlara ve pazarlara ulaşmalarını mümkün kılacak şekilde bölgenin altyapısının geliştirilmesi, eksiklerin tamamlanması, ayrıca iletişim ağının günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde geliştirilip yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.

Bu çerçevede, ECO demiryolu, karayolu ve havayolu ağı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Transit Ulaştırma Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. Trans – Asya Demiryolu Güzergahı Almatı-Taşkent-Tahran-İstanbul hattı yolcu trafiğine ve yük taşımacılığına açılmıştır.

Ticaret ve yatırım işbirliği çerçevesinde, ECO bölgesinde ticaretin geliştirilmesi için çeşitli işbirliği çalışmaları yürütülmektedir. Merkezi İstanbul'da olacak ECO Ticaret ve Kalkınma Bankası'nın kurulma çalışmaları son aşamaya getirilmiştir. ECO Transit Ticaret Anlaşması imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir. Son olarak, 2000 yılında ECO Ticari İşbirliği Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır.

Türkiye, ECO bölgesinde ticaretin geliştirilmesi için tarife ve tarife dışı engellerin azaltılması, serbest pazar ekonomisinin işlemesi, ticaret rejimlerinin şeffaflaştırılarak Dünya Ticaret Örgütü kural ve standartları ile uyumlaştırılması ve özel kesimin bölge içinde etkin biçimde faaliyet göstermesine önem vermekte ve bu amaca yönelik olarak çaba harcamaktadır.

Enerji, Maden ve Çevre İşbirliği Alanı çerçevesinde bölgenin çok zengin enerji kaynaklarının akılcı bir şekilde kullanılması için çalışmalar yapılmaktadır.

Geniş petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip ECO bölgesinde İran ve Pakistan üzerinden güneydeki denizlere, Türkiye üzerinden Akdeniz ve Avrupa'ya enerji kaynaklarının aktarılmasına yönelik petrol ve doğalgaz boru hatları güzergahları üzerinde durulmaktadır.

ECO esas itibarıyla bir ekonomik işbirliği örgütü olmakla birlikte eğitim, bilim, kültür ve uyuşturucuların denetimi konularında da işbirliği çalışmaları sürdürülmektedir. Merkezi Tahran'da olan Kültür Enstitüsü faaliyetlerini sürdürmektedir. Merkezi İslamabat'ta olan ECO Bilim Vakfının Kurucu Belgesi onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Türkiye'de kurulması öngörülen ECO Eğitim Enstitüsü'nün Kuruluş Anlaşması 1998'de imzalanmış ancak, kurulması için gerekli işlemler henüz tamamlanmamıştır.

ECO Bölgesi, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu kaynaklar bakımından zengindir ve Türk özel kesimi için büyük bir pazardır. ECO Bölgesinde özellikle ticaret engellerinin kaldırılması ile özel iş kesimimiz önemli imkanlara kavuşacaktır.

Yeni üye olan ülkeler için ECO, bağımsız ve egemen birer devlet olarak katıldıkları bir örgüttür ve birtakım beklentileri vardır. Ulusal ekonomi politikalarını bölge ve küresel ekonomik sistemle uyumlaştırmak ve geliştirmek istemektedirler. ECO, onların uluslararası toplumla pürüzsüz bütünleşmesini sağlamanın yanısıra onlara bölge içinde ve dünya ile karşılıklı fayda sağlayan ekonomik işbirliği mekanizması sağlamaktadır. Bu ülkeler zengin doğal

kaynaklarını ECO aracılığıyla dünya pazarına çıkarmak, açık denizlere ulaşmak ve dünya ekonomisine uyum sağlamak istemektedirler.

ECO ülkelerine olan ihracatımız, 2000 yılında 873 milyon dolardan 2001 yılında yüzde 11,2 artarak 971 milyon dolara çıkmıştır. ECO ülkelerinden ithalatımız ise, 2000 yılında 1.543 milyon dolar seviyesinden, 2001 yılında yüzde 19,8 azalarak 1.237 milyon dolara düşmüştür. Burada da bir dış ticaret açığı söz konusudur.

Değerlendirme ve Öneriler

Ekonomik İşbirliği Teşkilatının bugüne kadar yeterli verimle çalışmadığı gözlemlenmektedir. ECO, ülkemizin diğer Türk Cumhuriyetleri ile beraber olduğu tek bölgesel işbirliği Teşkilatı olması dolayısıyla, ekonomik işbirliği için özel bir öneme sahiptir. Ekonomik İşbirliği Teşkilatının daha verimli çalışabilmesi için bazı öneriler aşağıda sunulmaktadır:

- Merkezi İstanbul'da olacak ECO Ticaret ve Kalkınma Bankası'nın en kısa süre içerisinde faaliyete geçirilerek, Teşkilatın ve üye ülkelerin mali kaynak sorununa destek olunması gerekmektedir.
- ECO bölgesinde, ticaretteki tarife dışı engeller azaltılmalıdır.
- ECO'ya sonradan üye olan Orta Asya Cumhuriyetlerinin petrol ve gaz gibi doğal kaynaklarının, diğer ECO üyesi ülkeler üzerinden Batı'ya aktarımı sağlanmalıdır.
- Üye ülkelerin halklarının birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlayacak, halen çalışmakta olan Kültür Enstitüsünün yanısıra, ECO Bilim Vakfı ve Ül-

kemizde kurulacak olan ECO Eğitim Enstitüsünün en kısa sürede faaliyete geçirilmesi bir programa bağlanmalıdır.

- Ortak yatırım konuları ve ortak yatırım bölgeleri tesis edilmesine girilmelidir.
- Tüm bölgeyi kapsayan demiryolu ve otoyol projelerinin bitirilmesi bir programa bağlanmalıdır.

Sonuç olarak ECO, üye ülkelerin beklentilerine şimdiye kadar gereken ölçüde cevap verememiş olmakla birlikte, son yıllarda hız kazanan ECO çerçevesindeki işbirliği, büyük bir potansiyele sahip bulunmaktadır. Üye ülkeler arasındaki işbirliği iradesi yeterli ölçüde güçlendiğinde ECO, çok daha önemli bir örgüt haline gelebilecektir.

KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ (KEİ)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), 1990 yılında Türkiye'nin öncülüğünde başlayan çalışmalar neticesinde 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Zirve Toplantısında KEİ Bildirgesinin imzalanması ile resmen işlerlik kazanmıştır. KEİ Teşkilatı Kurucu Anlaşması tüm üye ülkeler tarafından onaylanmış ve KEİ 1 Mayıs 1999 tarihi itibarıyla tam teşekküllü bir örgüt haline gelmiştir. KEİ'de Türkiye'nin yanısıra Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Ukrayna ve Yunanistan kurucu üye; Polonya, Tunus, İsrail, Mısır, Slovak Cumhuriyetleri, İtalya, Avusturya, Almanya ve Fransa da gözlemci devlet konumunda yer almaktadırlar.

KEİ'nin amacı, anılan Zirve Toplantısında yayımlanan Zirve Bildirgesi ve Boğa-

ziği bildirisinde, KEİ üyesi ülkelerin potansiyellerinden, coğrafi yakınlıklarından, ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanarak aralarındaki ikili ve çok taraflı ekonomik, teknolojik ve sosyal ilişkilerini çeşitlendirmeleri ve daha da geliştirmeleri, böylelikle Karadeniz havzasının bir barış, istikrar ve refah bölgesi olmasını sağlamak olarak belirtilmiştir.

KEİ, eski Yugoslavya'da kurulan devletlerin dışında kalan, Balkanlardan Kafkaslara kadar uzanan, 20 milyon kilometrekarelik alanı kapsayan, petrol, doğalgaz, kömür, çeşitli maden ve mineraller ve ormancılık gibi doğal kaynaklar yönünden zengin olan, 350 milyonu aşkın insanın yaşadığı bir coğrafyadır. Konumu itibarıyla de Batı Avrupa ile Orta Asya ve Orta Doğu ülkelerine bir geçiş noktası teşkil etmektedir.

KEİ'nin organları; KEİ Zirvesi, KEİ Dışişleri Bakanları Toplantısı, KEİ Parlamenterler Asamblesi, KEİ Konseyi ve KEİ Sekreteryasından oluşmaktadır.

KEİ Zirvesi, üye ülkelerin Devlet ya da Hükümet Başkanlarından oluşmaktadır. Şimdiye kadar altı Zirve Toplantısı yapılmıştır.

Dışişleri Bakanları Toplantısı, KEİ'nin en yüksek karar alma organı olup altı ayda bir yapılmaktadır. Şimdiye kadar 16 toplantı yapılmıştır.

1-2 Ekim 1998 tarihlerinde Korta'da (Yunanistan) KEİ İçişleri Bakanları 3. Toplantısı yapılmış ve "KEİ Katılımcı Devletlerin Hükümetleri Arasında Suçla, Özellikle Örgütlü Şekilleriyle Mücadele Anlaşması" imzalanmıştır.

Parlamenterler Asamblesi'nin amacı, KEİ üyesi ülkelerin Devlet ya da Hükümet

Başkanları ile Dışişleri Bakanları toplantılarında alınan kararların uygulanabilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasını sağlamak, KEİ'nin hedef ve amaçlarını üye ülkelerin halklarına benimsetmek, parlamenter demokrasinin gelişmesine katkıda bulunmak, uluslararası ve diğer kuruluşlarla KEİ ülkeleri arasındaki işbirliğini geliştirmek şeklinde özetlenmektedir. Asamble şimdiye kadar 16 toplantı yapmıştır.

KEİ İş Konseyi, KEİ'ye katılan devletlerin iş çevrelerini temsil etmektedir. Özel kesimler arası işbirliğini geliştirmeyi hedeflemektedir. Şimdiye kadar üç toplantı düzenlenmiştir.

İstanbul'da bulunan KEİ Uluslararası Sekreteryası, 10 Aralık 1992 tarihinde kurulmuştur. Ülkemizde KEİ çalışmalarıyla ilgili koordinasyon Dışişleri Bakanlığınca yürütülmektedir. DPT, ilgili konularda gerekli uzmanlık desteğini sağlamaktadır. Çeşitli işbirliği alanlarında oluşturulan Çalışma Grupları da faaliyetlerini sürdürmektedir.

KEİ ülkeleri ile Türkiye'nin ticari ilişkileri 1991 yılından 1997 yılına kadar düzenli bir artış göstermektedir. KEİ ülkelerine olan ihracatımız, 2000 yılında 2.368 milyon dolardan 2001 yılında yüzde 20,3 artarak 2.851 milyon dolara çıkmıştır. KEİ ülkelerinden ithalatımız ise, 2000 yılında 6.699 milyon dolar seviyesinden, 2001 yılında yüzde 17,2 azalarak 5.545 milyon dolara düşmüştür. Burada da Türkiye için bir dış ticaret açığı sözkonusudur.

KEİ'nin halihazırda faal olan ticaret ve kalkınma, bankacılık ve finans, ulaştırma, enerji, elektrik ağlarının birbirine bağlanması, haberleşme, bilim ve teknoloji, çevre koruma, sağlık, turizm ve doğal afetler çalışma gruplarında çeşitli projeler görüşülmektedir. KEİ çerçevesinde ele alınan başlıca işbirliği proje ve konuları şunlardır:

Karadeniz Bölgesi Ulaşım Şebekesi Ana Planı: Karadeniz Bölgesi Ulaşım Şebekesi Ana Planının yapılarak Avrupa ve Asya Ulaşım Şebekelerine bağlantılarını tespit etmeye ve KEİ üyesi ülkeler arasında iletişim bağlantıları kurmaya yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu bağlamda, üye ülkeler mevcut ulaşım şebekelerini KEİ boyutunu dikkate alarak gözden geçirmişler ve harita teatisinde bulunmuşlardır.

KEİ Ticaret ve Kalkınma Bankası: KEİ Ticaret ve Kalkınma Bankasının kurulmasına ilişkin onay ve ödemelerle ilgili gerekli şartlar tamamlanmış, Banka Gubernörler Kurulu oluşturulmuş ve merkezi Selanik'te olan banka 1 Haziran 1999 tarihinde faaliyete geçmiştir.

KEİ Serbest Ticaret Alanı Kurulması: AB ile KEİ arasında Serbest Ticaret Alanı kurulması amacıyla yönelik ilk görüşmeler Türkiye'nin dönem başkanlığı ve etkinliği ile başlatılmış bulunmaktadır. 7 Şubat 1997 tarihinde İstanbul'da yapılan Özel Dışişleri Bakanları Toplantısında kabul edilen bir bildiri ile KEİ üyesi ülkelerin kendi aralarında ve KEİ üyesi ülkelerle Avrupa Birliği (AB) arasında serbest ticaret anlaşmaları akdedilebilmesine imkan tanınmakta ve KEİ bünyesinde Serbest Ticaret Alanı kurulmasına yönelik uygulanabilir adımların tedricen atılması hedeflenmektedir.

KEİ İstatistik Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi Eşgüdüm Merkezi: Lojistik ve mali desteği Türkiye Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından sağlanmaktadır.

Teleiletişim: İtalya, Türkiye, Ukrayna ve Rusya Federasyonu arasında tesis edilen İTUR Denizaltı Fiberoptik Kablo Sistemi, Ağustos 1996'da, Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında deniz altından telekomünikasyon bağlantısı kurulmasına yönelik KAFOS denizaltı fiberoptik kablo

sistemi ise 1996 sonlarında tamamlanmıştır.

Enerji: KEİ elektrik şebekelerinin birbirine bağlanması konusunda yapılabirlik etüdleri sürdürülmektedir.

Değerlendirme ve Öneriler

Türkiye açısından KEİ, dünyada meydana gelen değişimler ve küreselleşme eğilimlerine paralel olarak, ülkemizin dünya ile daha çok yönlü bütünleşmesine katkıda bulunabilecek ve ayrıca Avrupa Birliği ile bütünleşmesini öngören temel tercih ve politikalarına alternatif oluşturmayan, ancak kendi coğrafi konumunun meydana getirdiği imkanlardan da yararlanmayı hedefleyen bir oluşumdur.

Bu işbirliği, soğuk savaş sonrasında, bölgede daha istikrarlı ve siyasi diyaloga hazır bir ortamın oluşmasına katkıda bulunabilecektir. Nitekim, KEİ'nin vurgulanan amacı ekonomik olmakla birlikte kısa vadedeki işlevi siyasiydir. Bu bağlamda KEİ, bölgedeki anlaşmazlıkların yumuşatılması ve siyasetçilerin birbirleriyle diyaloglarının artırılması ve Türkiye'nin öncülüğü için elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Diğer yandan, Türkiye'nin ticaret açığını kapatmaya yönelik bir atılım gerekmektedir.

KEİ'nin Etkinliğini Artırmaya Yönelik Öneriler

- Kurumsal yapısını tamamlamış ve BM nezdinde gözlemci konumu kazanmış olan KEİ'nin AB, WTO, UNDP vb. gibi bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğinin artırılması,
- KEİ üyesi ülkelerin dış ticaret rejimlerinin DTÖ kural ve disiplinleriyle uyumlu hale getirilmesi, serbest piyasa ekonomisine uyarlanmış politi-

kaları benimsemeye ve uygulamaya yönlendirilmesi için Türkiye'nin bir çalışma grubu ile çalışmalara öncülük etmesi,

- Üye ülkelerin temsilcileri arasındaki ticari ortamın iyileştirilmesi, güvence altına alınması, firma ve işletmelerin bireysel ve ortak girişimlerinin teşvik edilmesi,
- Türkiye'nin bölgeye yönelik bir ihacat stratejisi ve programını harekete geçirmesi,
- Devlet Planlama Teşkilatınca hazırlanan Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Planı (DOKAP)'nın hayata geçirilmesi ile birlikte kurulacak bağlantılarla Doğu Karadeniz Bölgesi'nin bölgeye komşu KEİ ve ECO ülkeleri için bir çekim merkezi haline getirilmesi gerekmektedir.

D – 8 : KALKINAN SEKİZLER

D-8 İşbirliği (Developing Eight / Kalkınan Sekizler), Türkiye'nin daveti üzerine ve İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya'nın katılımıyla 22 Ekim 1996 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Kalkınmada İşbirliği Konferansı" ve bilahare düzenlenen bir dizi hazırlık toplantısından sonra, 15 Haziran 1997 tarihinde İstanbul'da yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde resmen kurulmuştur.

D-8'in temel amaçları, gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisindeki rolünü güçlendirmek, ticaret alanında özgün işbirliği konuları ve yeni açılımlar sağlamak, uluslararası karar alma mekanizmalarına daha etkin katılım ve üye ülkelerde yaşam standardının yükseltilmesi olarak belirlenmiştir.

D-8'in İstanbul'daki Zirve toplantısında işbirliği ve proje geliştirilmesi için on sektör saptanmış ve üye ülkeler arasında işbirliği alanları belirlenmiştir. Üye ülkelerin üstlendikleri sektörler ve Çalışma Grupları şu şekildedir:

Türkiye	: Sanayi ve Sağlık Çalışma Grupları
Mısır	: Ticaret Çalışma Grubu
Bangladeş	: Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu
Endonezya	: İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Çalışma Grubu
İran	: Teleiletişim ve Teknoloji Çalışma Grupları
Malezya	: Finans, Bankacılık ve Özelleştirme Çalışma Grubu
Nijerya	: Enerji Çalışma Grubu
Pakistan	: Tarım Çalışma Grubu

Bu faaliyet kolları çerçevesinde, bir Uluslararası Pazarlama ve Ticaret Şirketinin kurulması; yoksullukla mücadele; D-8 ülkeleri arasında Sınai ve Teknolojik Veri Bankası Ağı'nın kurulması; D-8 Şirketleri Arasında Ortak Girişimleri de kapsayacak tekafül/kefillik modelinin geliştirilmesi; kıyı ve iç sularda kültür balıkçılığının geliştirilmesine yönelik işbirliği; bir tarım uçağının üretilmesi; Ortak İş Konseyleri ve Ticaret Odaları'nın kurulması ve uluslararası kuruluşlarla sıkı ilişkilerin oluşturulmasına karar verilmiştir.

25 Şubat 2001 tarihinde Mısır'ın başkanlığında Kahire'de Üçüncü Zirve düzenlenmiştir. Sağlanan gelişmeler ışığında, birinci Zirve'den bu yana gerçekleştirilmiş olan 30'dan fazla toplantı, seminer, eğitim programı, vb'nin, 2001/2002 döneminde aşağıdaki alanlarda sürdürülmesinin yararına dikkat çekilmiştir: Nijerya'da Enerji Çalışma Grubu toplantısı; Malezya'da özelleştirme konulu eğitim programı; Türkiye'de balık ambalajlaması çerçevesinde

atık gözetim sistemleri ve sağlık kural-ları/kalite kontrol süreçleri konulu eğitim kursu; Pakistan'da tarımsal verimliliğin artırılması - ikincil/organik gübreleme - çiftlik hayvanı gen kaynaklarının korunmasına yönelik biyo-teknoloji girişimi konulu üç çalışma; Endonezya'da kırsal kesimin güçlendirilmesi konulu çalışma; Bangladeş'te kırsal kalkınma konulu çalışma; İran'da çevrenin teknik yönleri konulu çalışma grubu toplantısı ve Türkiye'de KOBİ'ler konulu çalışma.

Sanayi alanında, Ülkemizin öncülüğünde yapılan çalışmalar neticesinde D-8 Ziraat Uçağının prototipi üretilmiş durumdadır. Deneme uçuşu yapılmış olan zirai uçağın ticari üretimi için çalışmalar sürdürülmektedir. Söz konusu uçağın yangın söndürme vs. gibi işlerde de kullanılabilcek çok-amaçlı bir uçağa dönüştürülmesi de düşünülmektedir. Ziraat Uçağı pazarındaki sınırlılık ve daha güvenli yeni ilaçlama yöntemlerinin gelişmiş olması göz önüne alınınca, çok amaçlı bir uçağın tasarlanıp üretilmesi daha makul görünmektedir.

Dördüncü Zirve'nin, 2003 yılında Endonezya'nın başkenti Jakarta'da yapılmasına karar verilmiştir.

Değerlendirme ve Öneriler

D-8, Ülkemiz için yeni işbirliği imkanları sunan ve küresel bir nitelik de taşıyan önemli bir girişimdir. D-8, G-20 ve benzeri zeminlerle birlikte Türk Ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşme ve dünya ekonomisini yönlendirme imkanlarını artırmanın yanısıra, faaliyet alanları boyutunda somut işbirliği projeleriyle ilave imkanlar sunmaktadır.

D-8 ismi ve ortaya konan bazı hedefler, Girişimin, gelişmekte olan ülkelerin

küresel zeminlerde temsilcisi olması hareketinin başlatılabileceğini göstermektedir. D-8'in küresel özelliğinin ve istişari ve yönlendirme işlevlerinin güçlendirilmesi Girişimin başarısına önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede, Girişimin üye ülkeler arası işbirliğinin yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunları ve çözüm yollarıyla ilgili çalışmalar yapması da düşünülmelidir.

25 Şubat 2001'de Üçüncü Zirve'de Cumhurbaşkanımızın sunduğu bildiriye, aşağıda sunulan hedeflere ulaşılmasında uygulanacak politikalara Türkiye'nin destek verdiği belirtilmiştir:

- Önümüzdeki 5 yıl içinde D-8 içi ticaretin ikiye katlanması;
- Mısır tarafından Uluslararası Pazarlama ve Ticaret Şirketi'nin kurulması sürecinin, İKB'nin mali katkılarıyla sürdürülmesi;
- İşadamları için D-8 üyesi ülkelerde vize işlemlerinin kolaylaştırılması;
- İş çevreleri, gemicilik şirketleri ve Armatörler Birliği arasında yapıcı ilişkilerin sürdürülmesi;
- Bankacılık işlemlerinin basitleştirilmesi ve uyumlaştırılması amacıyla merkez bankaları/maliye bakanları ya da ilgili makamların temsilcilerinden oluşacak bir komitenin oluşturulması;
- Ticaret verileriyle ilgili çalışmanın sonuçlandırılabilmesi amacıyla üye ülkelerin, ticaret bilgilerini düzenli biçimde sunmaları;
- Gümrük/ticaret işlemleriyle ilgili çalışmaların yoğunlaştırılması ve ticaret tercihleri ile engellerinin incelenerek,

üye devletlerin uluslararası yükümlülüklerine uygun bölgesel bir düzenlemenin gerçekleştirilmesi;

- Tarımsal amaçlı uçağın, ticarî bakımdan yapılabilişliğinin, üye ülkelerin ihtiyaçlarının, bu projenin finansmanına her birinin muhtemel katkısının belirlenmesi;
- İran tarafından oluşturulan Sinaî ve Teknik Veri Bankası Ağı'nın, üye ülkelerce düzenli olarak beslenmesi ve ardından bölgesel bir hizmet sunucu üzerinden, elektronik ticaret projesinin hayata geçirilmesi.

SONUÇ

İSEDAK , ECO/EİT, KEİ ve D-8'in bu değerlendirmesinden de görülebileceği gibi, ilişkiler ağı ve artan Türkiye'nin faaliyetini ve faydalı sonuçları artırması bakımından elverişlidir.

Türkiye'nin çok yönlü dış ekonomik ilişkiler hedefi çerçevesinde birçok uluslararası bölgesel girişimde öncü rol oyna-

ması, Ülkemize gerek ekonomik, gerek siyasal, gerekse sosyal ve kültürel birçok fayda sağlamaktadır. Bu faydaların en yüksek düzeye çıkarılması açısından, Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilere bölgesel ve alt bölgesel ölçeklerde hedeflerle başta Türkiye'nin ihracatını artırma, Türk ürün ve hizmetlerine kalıcı pazarlar sağlama stratejisiyle bir ana plan çerçevesinde yaklaşması faydalı olacaktır. Bu planda, uygun ürün profilimiz, coğrafi konumumuz ve ortak kültürel değerlerimiz göz önüne alınarak, Ülkemizin özellikle üstünlüğü bulunan konularda komşu ülkeler, Ortadoğu bölgesi, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Balkanlarla ilişkilere özel önem verilmelidir. Türkiye'nin gerekli tedbirlerle önemli bir bölgesel ticaret, yatırım ve re-eksport merkezi olabileceği ve Ülkemizin öncülük ettiği ekonomik işbirliği girişimlerinin bu açıdan etkin bir şekilde değerlendirilebilmesi mümkündür. Bunda, özel kesimin ilgili tüm ortak kuruluşlarıyla yer alması, hatta başı çekmesi, uygulamanın başarıya ulaşması bakımından elzemdir.